

PRESENTATIE VAN HET HANDBOEK VAKDIDACTIEK MAATSCHAPPIJLEER 2019

VAN HANDBOEK NAAR LESPRAKTIJK

Jongstleden augustus verscheen de hernieuwde versie van het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Aanleiding voor het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken (LEMM) om in samenwerking met de Hogeschool van Amsterdam en ProDemos op 1 november een presentatiemiddag te organiseren waarbij auteurs van het handboek in workshops hun geschreven tekst naar de lespraktijk vertaalden.

KOEN DOGTEROM

De openingslezing werd verzorgd door politoloog Tom van der Meer. Hij heeft in eerder onderzoek laten zien betrokken te zijn bij de doelen van het vak maatschappijleer: de bevordering van (i) politieke en maatschappelijke geletterdheid, (ii) de ontwikkeling van politiek en maatschappelijk oordeelsvermogen en (iii) het vermogen tot politieke en maatschappelijke participatie. Dit deed hij onder meer in de Staatscommissie Parlementair Stelsel, die een verplicht aanbod van maatschappijkunde op alle (vmbo-)scholen bepleit.

DEMOCRATIE

Van der Meer ging tijdens de openingslezing in op zorgen die er over jongeren, onderwijs en democratie bestaan. Hij poneerde in dit verband twee stellingen:

1. Jongeren raken onthecht van democratische waarden.

Argumenten voor deze stelling werden aangedragen door onderzoek van Yascha Mounk. Van der Meer liet zien dat er in Nederland wel degelijk brede steun is voor democratische waarden en een democratisch ingericht bestuur. Sterker nog: een overgrote meerderheid van de bevolking steunt een (in)directe vorm van democratie ten opzichte van een technocratie. Ook is er weinig steun voor

een op loterij gebaseerde democratie. Van der Meer liet zien dat deze eerste stelling eenvoudig onderuit is te halen.

2. Nederland is een diplomademocratie en dit wordt veroorzaakt door het onderwijs.

Deze stelling kon deels worden bevestigd. Een kanttekening is dat de diplomademocratie al het uitgangspunt blijkt te zijn op het moment dat leerlingen aan hun carrière op de middelbare school beginnen. Op dat moment zijn er al duidelijke verschillen tussen het vmbo en het vwo te zien. Terecht werd opgemerkt dat de term *diplomademocratie*

dan misschien niet helemaal passend is. Er kan worden geconstateerd dat, hoewel steun voor elementen uit de democratische rechtsstaat hoog is, er een verschil is tussen de mate waarin vwo'ers deze elementen steunen en de mate waarin vmbo'ers dat doen. Verder onderzoek zal inzicht geven in de vraag of het onderwijs op de middelbare school deze opleidingskloof al dan niet versterkt.

VOORTREKKERSROL

De conclusie van Van der Meer is dat de burgerschapsopdracht zich niet tot alleen maatschappijleerdocenten moet beperken. Wel zijn deze docenten degenen die jongeren het meest expliciet en bewust in democratie onderwijzen. Zij kunnen een voortrekkersrol vervullen bij de versterking van de volgende aspecten binnen het onderwijs:

- zorgen voor een doorlopende leerlijn democratisch burgerschap;
- benadrukken van het belang van bevoegde vakdocenten;
- zorgen voor een steviger positie van burgerschap en maatschappijleer in het curriculum; en
- pleiten voor meer uren voor een vak als maatschappijleer.

Na de openingslezing volgden er twee rondes met in totaal zes workshops.

Hessel Nieuwelink

Tom van der Meer

Ingrid Faas

Thomas Klijnsstra

WORKSHOP 1 | DIDACTISCHE MODELLEN

Volgens Danny Dingemans blijkt dat studenten in hun afstudeerfase het lastig vinden om bij een lesontwerp te onderbouwen welke didactische modellen zijn gebruikt. In het handboek bespreekt hij vier didactische modellen die voor maatschappijleer relevant zijn. Ten eerste de didactische analyse van Leon van Gelder. Dit is meer een analysemodel dan een didactisch model, maar het helpt om bij een lesontwerp een antwoord te krijgen op de vragen 'Wie ga ik onderwijs geven?' en 'Wat wil ik ze leren?'. Ten tweede bespreekt Dingemans Taalgericht Vakonderwijs, waarbij de nadruk ligt op het aanleren van vaktaal waardoor je maatschappijleer beter leert begrijpen. Vervolgens wordt het vaardighedenmodel van Henk Lindeman en Lambrecht Spijkerboer toegelicht, waarbij wordt ingegaan op de vraag hoe vaardigheden kunnen worden aangeleerd. Het laatste model is van Robert Marzano en Wietske Miedema en gaat over betekenisvol leren. Juist in een vak als Maatschappijleer, waarbij de leerling continu in de maatschappij is betrokken, kun je niet om betekenisvol leren heen. In de workshop werd kort met ontwerpregels geoefend. (Verslag: Janneke Nieuwesteeg)

WORKSHOP 2 | LEREN VAN CONCEPTEN KAN NIET ZONDER HOGERE DENKVAARDIGHEDEN

Concepten zijn meer dan definities om te reproduceren, het zijn *lenzen* waardoor je naar de samenleving kunt kijken. De uitdaging is hoe we van ideeën naar concepten komen en hoe concepten betekenis voor leerlingen krijgen. Aan de titel van de workshop voegden Gerard Ruijs en Marieke van der Wal toe dat het leren van concepten niet zonder contexten kan en dat het kiezen van geschikte contexten belangrijk is.

Na deze introductie werden de deelnemers in drietallen aan het werk gezet. Er werd bronmateriaal uitgedeeld waarbij vragen moesten worden beantwoord, zoals over de schrijnende situatie in gevangenissen in de Verenigde Staten, waar veel mensen zware straffen uitzitten voor relatief lichte vergrijpen. De verschillende groepen moesten uiteindelijk op gele post-its kenmerken of regelingen schrijven die Nederland wel kent en in de Verenigde Staten ontbreken. Vervolgens werden de post-its per drie groepen bij elkaar geplakt en werd de deelnemers gevraagd een ordening in de post-its te maken. Als tip kregen zij mee om bijvoorbeeld te denken in 'doelen en middelen' of in 'oorzaken en gevolgen'. Dat leidde tot gesprekken waarbij een ordening werd gemaakt.

Na deze exercitie bespraken Ruijs en Van der Wal een aantal stappen in het ontwerpen van lessen: verwonderen - denken - conclusies trekken - reflecteren. Verwonderen: aansluiten bij wat leerlingen raakt is de kunst. Denken: verloopt vaak niet lineair maar iteratief, door bijvoorbeeld vergelijken, verbanden leggen, induceren en deduceren. Daarbij zijn sleutelschema's als een *Venn-diagram* of een *Coleman's boat* nuttige hulpmiddelen om kennis te structureren. Op de vraag van een van de deelnemers of het nodig is om de denkstappen die leerlingen maken expliciet te benoemen volgde een bevestigend antwoord. Juist daardoor leren leerlingen hoe ze een dieper begrip van concepten krijgen. (Verslag: Arthur Pormes)

Presentatie

Overhandiging

WORKSHOP 3 | WAT ALS LEERLINGEN ANTIDEMOCRATISCHE OPVATTINGEN HEBBEN?

De workshop van Hessel Nieuwelink ging over de vraag wat je als docent kunt doen als leerlingen antidemocratische opvattingen hebben. Allereerst werd geïnventariseerd wat de deelnemende docenten zouden doen: bespreken in het team of leerlingen laten beargumenteren? Zelf lichtte hij een aantal elementen uit het hoofdstuk toe, zoals wat te doen bij opvattingen over ondemocratisch bestuur? Er werd vervolgens een combinatie van benaderingen besproken: pedagogische, vakdidactische en vakinhoudelijke. Nieuwelink gaf een aantal handreikingen aan zoals onderling vertrouwen als basis. (Verslag: Michiel Waltman)

WORKSHOP 4 | DIFFERENTIATIE IN DE LESPRAKTIJK

Hoe kun je als docent recht doen aan de verschillen tussen leerlingen? In lijn met het onderwerp differentiatie konden de deelnemers van de workshop uit twee verschillende werkvormen kiezen: een theoretische uitleg over differentiatie of een uitwisseling van ideeën voor de lespraktijk. Bij de uitleg gaf Lieke Meijs een overzicht van verschillende differentiaties. Janneke Nieuwesteeg leidde de ideeënuitwisseling. Tijdens de ideeënuitwisseling werd met *thinking dices* gewerkt: dobbelstenen waarop allerlei denkvragen worden ingeleid met zinnen als 'Waar is...?', 'Leg uit hoe...' of 'Wat is het gevolg van...?'. Aan de hand daarvan bedachten de deelnemers vragen en lesdoelen voor het thema massamedia. Een voorbeeld van een dergelijk lesdoel is: 'Leg uit hoe je privacyvriendelijke sociale media kunt ontwikkelen'. De uitwisseling van ideeën toonde aan hoeveel verschillende vragen en doelen - variërend in moeilijkheidsgraad - er over hetzelfde onderwerp zijn te bedenken. Om te kunnen differentiëren is het van belang dat de docent deze vragen en doelen op de verschillen in een klas kan afstemmen, zodat alle leerlingen worden gemotiveerd en een goed resultaat kan worden behaald. (Verslag: Jaap Kraak)

WORKSHOP 5 | TOETSEN VAN CONCEPTUELE KENNIS

Michiel Waltman begon de workshop direct met de disclaimer dat in één workshop niet kan worden geleerd hoe goede toetsen kunnen worden gemaakt. In het handboek staan principes, waarvan er een aantal tijdens de workshop wordt uitgelicht. De deelnemers werden direct aan het werk gezet om in tweetallen bij een bron een toetsvraag te formuleren, waarbij de leerlingen de concepten sociale ongelijkheid en socialisatie en de tekst moesten gebruiken. Dit leidde tot veel gesprekken over de inhoud van het artikel en over de constructie van de vraag.

In de nabespreking benadrukte Waltman drie principes bij het construeren van toetsvragen:

- Doelen en succescriteria (bewust toetsen): wat wil je weten en wanneer vind je het goed?
- Actief gebruik: in hoeverre moeten de leerlingen de context en de concepten actief gebruiken?
- Sturing: krijgt de leerling veel of weinig hulp?

Een aantal deelnemers werd gevraagd om hun bedachte toetsvraag voor te lezen. Het bleek dat er allerlei varianten waren gemaakt, waarbij meer of minder in de vraag werd *weggegeven*. Tevens werd geconcludeerd dat er in de tekst niets staat over het mechanisme

hoe die socialisatie door speelgoed dan zou plaatsvinden, welke opvattingen worden overgedragen en hoe dan, en dat het hier een bewering door de minister betreft die in dit artikel niet wordt onderbouwd met bevindingen uit wetenschappelijk onderzoek. Een van de deelnemers merkte op dat wat kan worden getoetst ook afhangt van het onderwijs dat leerlingen daaraan voorafgaand hebben gehad. Veel leerlingen blijken te hebben geleerd om eerst de definitie op te schrijven van de concepten die ze nodig denken te hebben en vanuit deze definitie te redeneren. Het kan ook andersom: eerst onderzoeken waar de bron over gaat op basis van de tekst en vakspecifieke kennis. (Verslag: Arthur Pormes)

WORKSHOP 6 | DE (GEVOELIGE) ACTUALITEIT ALS BETEKENISVOLLE CONTEXT

Tijdens deze workshop richtten Thomas Klijnstra en Ingrid Faas zich op hoofdstuk 9 van het vernieuwde handboek. Tijdens de 45 minuten durende workshop kwam er een hoop aan bod. Begonnen werd met een korte vragenlijst naar aanleiding van het boek *Feitenkennis* van Hans Rosling: 'Waarom gaat het beter met de wereld dan jij denkt?'. In de lespraktijk op scholen blijkt dat dit een leuke manier is om ons vak, de actualiteit of, in dit geval, de workshop te introduceren: je kunt er zowel op vmbo-basis- als op vwo-niveau veel vakinhoud aan ophangen. De deelnemers van de workshop scoorden zoals verwacht niet beter of slechter dan een groep chimpansees waarbij Rosling zelf deze test afnam. Dit maakt vast nieuwsgierig! Naast dit *negativiteitsinstinct* bespreken Klijnstra en Faas ook het *Dunning-Krugereffect* en *The Confirmation Bias*.

Naar aanleiding van een foto van de arrestatie van Jawed S. op het Centraal Station in Amsterdam gaf Faas de deelnemers tips om in de les op een genuanceerde manier over een actueel onderwerp te praten en zo samen met de leerlingen op zoek te gaan naar 'het fundamentele achter het sensationele'. Via een aantal stappen liet zij zien hoe vaktueel aan een actuele gebeurtenis kan worden gekoppeld en toonde ze aan de hand van een aantal dilemma's met betrekking tot het behandelde thema hoe je daardoor ook kunt uitzoomen. Met de werkvorm *Het voetstappenspel* werd zichtbaar hoe leerlingen (gereguleerd) ruimte voor emoties kan worden geboden, terwijl hen ook wordt geleerd om de situatie vanuit verschillende perspectieven te bekijken. Als laatste bespraken en ervoeren de deelnemers aan de workshop het nut van het schematiseren van kennis met behulp van het redeneerschema van Gerard Ruijs: eerst op de inhoud gaan zitten, daarna verschillende perspectieven belichten en dan het thema inhoudelijk, met theoretische onderbouwing, verder uitpluizen. (Verslag: Harmieke Meijer).

OVERHANDIGING

Na afloop van de workshops nam Carla van Boxtel namens het LEMM, dat er als mede-uitgever en hoofdfinancier voor heeft gezorgd dat de herziene versie tot stand kon komen, de herziene druk van het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer* in ontvangst. Ook Coen Gelinck kreeg namens mede-uitgever ProDemos en de Nederlandse Vereniging voor Leraren Maatschappijleer (NVLM) het boek uitgereikt.

Met deze nieuwe versie van het handboek hopen de auteurs dat docenten zelfbewust en systematisch lessen maatschappijleer en burgerschap zullen ontwerpen en uitvoeren. Zij hopen dat de maatschappelijke en politieke geletterdheid en het maatschappelijk en politiek oordeelsvermogen van leerlingen daardoor wordt bevorderd en dat leerlingen zich het vermogen eigen maken om politiek en maatschappelijk te participeren. ♦